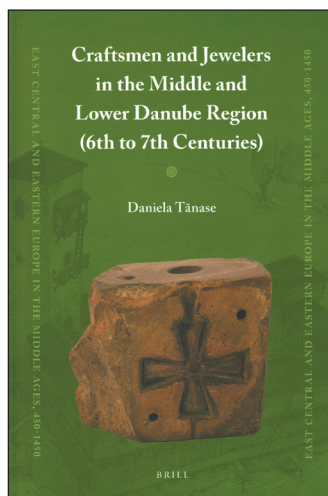

BOOK REVIEWS / RECENZII

DANIELA TĂNASE, *Craftsmen and Jewelers in the Middle and Lower Danube Region (6th to 7th Centuries)*, BRILL: Leiden/Boston, 2021, 406 pag., ISBN 978-90-04-38037-0

Monografia Danielei Tănase *Craftsmen and Jewelers in the Middle and Lower Danube Region (6th to 7th Centuries)* apare cu numărul 67 în seria *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, coordonată de Florin Curta și Dušan Zupka, la Editura BRILL. De fapt, această carte este o versiune actualizată și dezvoltată a lucrării *Prelucrarea metalelor în lumea barbară la Dunărea Mijlocie și Inferioară în sec. VI-VII*, publicată de autoare în anul 2010 la Editura Excelsior Art din Timișoara, care la rândul ei a fost bazată pe teza de doctorat realizată sub îndrumarea dlui Dr. Radu Harhoiu, în cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române și susținută public la finele anului 2006¹. Astfel, apreciem din start efortul autoarei care a reușit să dezvolte în versiunea engleză a lucrării mai multe compartimente, pornind de la îmbogățirea repertoriului descoperirilor de tipare, creuzete, linguri din lut etc., să actualizeze bibliografia, să extindă arealul geografic cercetat, să evidențieze anumite stiluri regionale etc.

Lucrarea este structurată în 12 compartimente, susținute de introducere, bibliografie, indice și 57 de figuri. În **Introducere** (p. 1-4) autoarea evidențiază rolul temei cercetate și faptul că în istoriografia românească tema prelucrării metalelor de către comunitățile barbare din regiunile Dunării de Mijloc și Inferioare la începutul Evului Mediu timpuriu a fost destul de modest aborda-

¹ Daniela Tănase, *Prelucrarea metalelor în lumea barbară la Dunărea Mijlocie și Inferioară în sec. VI-VII* (Timișoara: Editura Excelsior Art, 2010), 432 pag., ISBN 978-973-592-240-5.

tă. Secolele VI-VII au fost pe cât de bulversate, din perspectiva mișcărilor de populații, pe atât și de active din punct de vedere economic, social și cultural. De aceea, analiza, pe baza descoperirilor arheologice, a meșteșugului prelucrării metalelor reprezintă un pas important în cunoașterea comunităților care au locuit sau traversat regiunile dunărene în sec. VI-VII. De la bun început, Daniela Tănase menționează faptul că pentru realizarea scopului propus a realizat catalogul descoperirilor care include bunuri arheologice atestate pe teritoriile României, Ungariei, Serbiei, Republicii Moldova, Bulgariei și Ucrainei. Depășirea hotarelor politice actuale a asigurat autoarei o perspectivă complexă și mult mai reușită decât studiile în acest domeniu realizate anterior de alți arheologi români. O altă abordare reușită este compararea bunurilor arheologice descoperite în cimitire cu cele din așezări, foarte necesară în procesul analizei complexe a fenomenelor de producere și folosire a bunurilor culturale. Deși este clar formulată problema cercetării și modul ei de abordare, autoarea menționează în partea introductivă mai multe scopuri. Consider însă că lucrarea ar fi avut de câștigat în claritate și structură dacă ar fi avut ca centru un singur scop al cercetării din care să reiasă câteva obiective. O altă observație ține de designul lucrării, structura și volumul disproporționat al părților, unele fiind de doar 8, 16 pagini, iar altele de peste 70 de pagini. Înțeleg că întinderea fiecărei părți ține de volumul informației adunate și analizate. Dar, pentru a asigura o structurare echilibrată, unele părți puteau fi integrate.

Partea 1. History of the Research / Istoricul cercetărilor (p. 5-36) reconstituie în mod sumar istoricul cercetărilor arheologice și al descoperirilor de piese care au legătură cu procesul de prelucrare a metalelor, pornind de la piesele atestate la finele secolului al XIX-lea la Adony (Ungaria) și Felnac (România). Deși, autoarea anunță în introducere că abordează descoperirile din zone geografice mai extinse decât teritoriul actual al României, pe harta nr. 1 (p. 21) sunt prezentate doar descoperirile din România. Harta respectivă se încadrează perfect la punctul șase al acestei părți, era însă binevenită o hartă completă sau adăugarea și a altor hărți care să completeze tabloul descoperirilor în regiunile incluse în studiu. Un alt aspect abordat este statutul meșteșugăritului din perioada medievală timpurie în istoriografia europeană, punând în evidență unele lucrări, în special ale arheologilor din Europa Centrală și de Vest, care au cercetat această temă – J. Werner, H. T. Capelle, M. Müller-Wille, V. Turčan. În punctul cinci al primei părți sunt discutate succint descoperirile și abordările istoriografice din Europa de Est (Ucraina, Republica Moldova și Rusia), lucru care în final oferă posibilitatea cunoașterii situației privind stadiul actual al cercetărilor la tema discutată de D. Tănase.

Partea 2. **The Archaeology of Metalworking** / Arheologia prelucrării metalelor (p. 37-111) analizează, pe baza descoperirilor din așezări și morminte, anumite aspecte ale acestui meșteșug. La început sunt abordate atelierele atestate în siturile din Transilvania, Muntenia, Oltenia și Moldova, după care urmează piesele atestate în morminte, tezaure/depozite și descoperirile izolate. Partea a doua se încheie cu un subiect pe cât de important, pe atât și de dificil de realizat – Ateliere sau contexte funerare – un indicator al unui comportament cultural diferit. Această parte a lucrării este una dintre cele mai reușite, analizând majoritatea descoperirilor din așezări și necropole ce țin de procesul producerii pieselor de metal. Textul este însoțit de un material ilustrativ bine organizat, care completează foarte reușit tabloul acestei îndeletniciri. Dar, din nou, aceeași constatare, autoarea se oprește la descoperirile de pe teritoriul României, cu excepția descoperirilor de unelte din morminte atribuite avarilor, atestate pe teritoriile Ungariei, Austriei și Cehiei. Cred că ar fi fost utilă o abordare complexă a tuturor regiunilor vizate. Totodată, cred că trebuiau analizate mai bine particularitățile descoperirilor care reprezintă meșteșugul prelucrării metalelor – descrierea atelierelor și construcțiilor/amenajărilor caracteristice acestei îndeletniciri, categoriile de unelte în dependență de materia primă, metalul și respectiv bunurile produse.

Partea 3. **Sources of Raw Materials** / Surse de materii prime (p. 112-137) este, la fel, o realizare foarte reușită care ne explică sursele de materie primă, regiunile de unde se puteau obține și modul în care au fost prelucrate pentru a obține metalele necesare producerii bunurilor. Deși dispunem de informații reduse privind modul de obținere a materiei prime în Evul Mediu timpuriu, autoarea a reușit totuși să facă o analiză, pe baza descoperirilor arheologice, a zonelor cu potențial geologic de unde probabil a fost extrasă materia primă necesară. Totodată, autoarea analizează și posibilitatea comercializării materiei prime, aspect care rămâne la nivel de ipoteză. Cel mai bine este analizat procesul de reducere a minereului de fier prin folosirea diverselor amenajări (cuptoare, gropi, vase). Mai modest, dar sunt trecute în revistă și unele aspecte privind producerea aliajelor și folosirea metalelor prețioase. În perspectiva dezvoltării cercetărilor în acest domeniu, pentru o înțelegere mai bună a modului de dobândire și folosire a materiei prime, consider că trebuie să cooptăm specialiști în domeniul geologiei, metalurgiei, chimiei și fizicii care să ne ajute la interpretarea descoperirilor arheologice, iar analizele de laborator sunt indispensabile unui asemenea demers științific.

Partea 4. **Metallurgical Technologies** / Tehnologii metalurgice (p. 138-146) dezbate un șir de aspecte de ordin tehnologic, foarte importante pentru

a înțelege procesul de producere a bunurilor de metal. Deși într-o formă rezumativă, autoarea reușește să discute despre anumite tehnici de prelucrare atât a metalelor feroase (forjare, tăierea, perforarea, nituirea), cât și neferoase (baterie, cioplire, lustruire, gravare, perforare, ștanțare). Consider că și acest capitol are o perspectivă de dezvoltare și abordare mai profundă doar în colaborare cu specialiștii din alte domenii, extinderea și diversificarea analizelor de laborator, coroborarea rezultatelor cu celelalte descoperiri și contexte culturale etc. Dar, reieșind din starea actuală a cercetărilor, această componentă este un punct important de pornire.

Partea 5. Special Technological Methods for the Manufacture of Clothing and Harness Accessories Made of Non-Ferrous Metals / Metode tehnologice speciale pentru fabricarea accesoriilor de îmbrăcăminte și hamuri din metale neferoase (p. 147-163). O atenție aparte este acordată modului de producere a unor categorii de accesorii de îmbrăcăminte și piese de harnașament din metale neferoase. De altfel, aceste categorii de piese sunt cel mai des atestate în descoperirile funerare și rămân destul de reprezentative pentru secolele VI-VII. Astfel, autoarea încearcă să reconstituie procesul lor de producere și decorarea accesoriilor de îmbrăcăminte și bijuteriilor, precum și a unor piese de harnașament prin presare, turnarea în matrițe și turnarea prin metoda „ceară pierdută”, granulare și filigrană, încrustare, aurire, folosirea pietrelor colorate și inserțiilor de sticlă. Și acest capitol merită o dezvoltare prin folosirea posibilităților de analiză moderne (tomografie, analiza fizico-chimică etc.), coroborarea pieselor cu matrițele și alte piese utilizate la producerea lor, analiza comparativă cu datele etnografice etc.

Partea 6. The Tools / Instrumentele (p. 164-199) constituie o continuare logică a temelor abordate mai sus și este extrem de necesară pentru înțelegerea modului de producere a pieselor de metal. Astfel, pe baza descoperirilor arheologice autoarea prezintă succesiv un șir de unelte folosite de meșteri în procesul tehnologic, precum ar fi clește, ciocane, nicovale, burghie, pile, dălți, instrumente de gravat, pensete etc. Totodată, sunt analizate și o serie de forme imprimare, matrițe de presare cu decor incizat sau cu decor în relief, creuzete de diverse forme și mărimi, matrițe din lut și din piatră pentru cercei, mărgel, pandantive, cataramă și plăcuțe de centură etc. Consider că acest capitol putea fi integrat cu cele două părți anterior discutate și așa ar fi întregit tabloul tehnologiei producerii bunurilor de metal.

Partea 7. The Ornamentation of the Dies and of Contemporaneous Dress Accessories / Ornamentarea matrițelor și a accesoriilor de rochie contemporane (p. 200-216). Fiecare piesă arheologică este originală în felul ei, iar

cele ornamentate se deosebesc de celelalte nu doar prin elemente de decor, dar și prin aspectul lor estetic și simbolic. De aceea, analiza stilurilor și motivelor artistice este foarte importantă pentru înțelegerea nu doar a modului lor de producere, dar și a mentalității colective, a preferințelor artistice, a simbolismului acelor timpuri, a elementelor de credință etc. Astfel, D. Tănase a reușit prin acest capitol să realizeze o analiză a stilurilor și motivelor caracteristice secolelor VI-VII, evidențiind influențe externe, precum au fost cele de factură bizantină, germanică sau a popoarelor est-europene. Cel mai des și pe larg folosit motiv de decor rămâne în această perioadă cel de ordin geometric, și anume, cercurile concentrice și motivul cercului cu puncte. Mai rar, dar există piese decorate cu motive zoomorfe, majoritatea lor, după toate probabilitățile fiind aduse sau au aparținut popoarelor venite din părțile Asiei. Deși, creștinismul este încă modest atestat în regiunile de la nordul Dunării de Jos în sec. VI-VII, constatăm prezența unui șir de piese și chiar forme de producere care reprezintă semnul crucii. Pentru o interpretare complexă a stilurilor și motivelor practicate de comunitățile din sec. VI-VII ele trebuie analizate dintr-o perspectivă multilaterală și multiculturală, ținând cont de contextul arheologic al descoperirilor și practicilor funerare.

Partea 8. **The Cultural and Chronological Framework of the Tool Finds** / Cadrul cultural și cronologic al instrumentelor descoperite (p. 217-238) este dedicată unor probleme pe cât de importante, pe atât și de dificil de tratat. Încadrarea cultural-cronologică și etnică a comunităților pe baza pieselor arheologice este foarte riscantă. Deși nu excludem unele situații când tabloul cultural-etnic, per ansamblu, este mai clar, precum ar fi în cazul așezărilor și cimitirelor gepide sau avare. Dar și aici trebuie să ținem cont de faptul că sub incidența puterii avare au căzut diverse neamuri euro-asiatice. D. Tănase dă dovadă de curaj și discută mai multe aspecte privind cadrul cultural, cronologic și etnic al descoperirilor din sec. VI-VII, pornind de la mormintele cu depuneri de instrumente și analizând cele mai reprezentative descoperiri – Banda, Felnac și Sărata Monteoru. Totodată, sunt trecute în revistă și cele mai importante descoperiri din așezări, precum ar fi cele de la Dolheștii Mari și Suceava-Șipot (Moldova), Budureasca, Târgșor, Șirna, Aldeni, și Izvorul Dulce (Muntenia), Craiova, Doba, Făcăi, Găneasa, Groșșani, Insula Banului, Izvorul Frumos și Băbeni-Olteț (Oltenia) și Lazuri-Pișcolt, Bratei, Morești (Transilvania). Așteptările cititorului față de un astfel de capitol sunt de a vedea o propunere de încadrare, pe baza pieselor analizate, cronologică mai restrânsă, evidențierea unor etape în dezvoltarea comunităților de la nordul Dunării de Mijloc și de Jos în sec. VI-VII. Încercarea de a discuta la finele acestei părți a lucrării apartenența etnică a descoperirilor cred că

putea fi extinsă, pornind de la definirea conceptelor folosite – barbari, locali, alogeni, sedentari, nomazi etc.

Partea 9. **Metalworking Craft and the Social Status of Blacksmiths and Goldsmiths** / Meșteșugul prelucrării metalelor și statutul social al fierarilor și aurarilor (p. 239-264). Aspectele analizate în această parte a lucrării sunt foarte binevenite, deoarece datele arheologice trebuie interpretate și contextualizate economic, social, cultural etc. Deși, este foarte greu de reconstituit doar pe bază arheologică modul de viață și activitate al meșteșugarilor de la nordul Dunării de Mijloc și de Jos din sec. VI-VII, autoarea reușește totuși să discute despre diverse aspecte ale acestei comunități economice, precum ar fi mobilitatea meșterilor, prezența unor stiluri regionale și urmărirea arealului lor de răspândire. Iar la final, încearcă să răspundă la întrebarea - *Cine au fost meșterii?* Deși amintește descoperirile de instrumente de pe teritoriul Republicii Moldova ele lipsesc pe hărți (Fig. 56), ceea ce mi se pare incorect. Cred că ar fi fost binevenite concluzii la finele fiecărei părți pentru a evidenția răspunsurile la întrebările cercetate. Altfel, fiecare parte se încheie brusc fără o anumită finalitate.

Partea 10. **Concluzii** (p. 265-270) întrunește o serie de concluzii ale autoarei privind aspectele discutate în lucrare, evidențiind faptul că „În ciuda insistenței arheologilor români cu privire la unitatea culturii materiale pe teritoriul României actuale, inclusiv acele aspecte legate de prelucrarea metalelor, există un contrast clar între teritoriile inter- și extracarpatică”. Consider că, unele concluzii necesită o argumentare mai convingătoare, precum ar fi cazul acestei constatări: „Aurul a venit în cantități relativ mari în bazinul carpatic sub formă de plăți de tribut de la Constantinopol sau ca răscumpărare pentru prizonieri, precum și cadouri (vase, ornamente, articole de ham sau arme placcate cu aur și argint). Obiectele de bronz din ruinele orașelor romane au fost reciclate, la fel și diverse obiecte obținute din Bizanț...” Nu exclud astfel de situații, dar ele nu trebuie generalizate pentru întreaga perioadă și pentru toate regiunile de la nordul Dunării de Mijloc și de Jos.

Partea 11. **Catalogue of Finds from Romania** / Catalogul descoperirilor din România (p. 271-340) și Partea 12. **Finds from Central and Eastern Europe** / Descoperiri din Europa Centrală și de Est (p. 341-356) reprezintă catalogul descoperirilor pieselor ce au o legătură directă cu prelucrarea metalelor, atât din așezări, cât și din necropole sau descoperiri izolate. Obiectele de pe teritoriul României sunt prezentate, în formă de fișe, în ordinea alfabetică după locul descoperirii. Piese descoperite în statele din Europa Centrală și de Est sunt prezentate după în câteva categorii, ținând cont de materia din care au

fost confecționate (bronz, piatră, lut...). Consider că, ar fi fost bine să se fi aplicat aceleași criterii de prezentare a catalogului descoperirilor și chiar realizarea unui catalog unitar.

În final, recomand lucrarea Danielei Tănase tuturor celor interesați de cercetarea meșteșugurilor prelucrării metalelor și confecționării bijuteriilor la începutul Evului Mediu timpuriu. Metodologia cercetării, tipologia propusă și modul de realizare a acestei monografii poate fi considerat un exemplu de cercetare complexă a unui domeniu de activitate economică a comunităților din sec. VI-VII – materie primă, instrumente, tehnici și tehnologii de producere, bunuri produse și funcționalitatea lor etc.

Sergiu MUSTEAȚĂ